

Zainteresowanie zbieraniem grzybów i wiedza o nich u studentów Akademii Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej – czy jesteście jeszcze mykofilami?

Interest in mushroom gathering and the knowledge about fungi among students of the Academy of Physical Education in Biała Podlaska: are we still mycophiles?

Paweł Chwaluk

Oddział Chorób Wewnętrznych, Wojewódzki Szpital Specjalistyczny, ul. Terebelska 57-65, 21-500 Biała Podlaska, e-mail: pchwaluk@poczta.fm

Zakład Kosmetologii, Wydział Turystyki i Zdrowia, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie Filia w Białej Podlaskiej, ul. Akademicka 2, 21-500 Biała Podlaska

Abstract. Polish people, are consistently classified as mycophilous. However, over the last few decades Polish society has become similar in many aspects to modern Western societies. This paper attempts to contribute an answer to the question of whether young Poles are still mycophiles. The study was conducted in Biała Podlaska, a town in eastern Poland, in a region considered to be one of the most mycophilic in our country.

Interest in mushroom gathering among students of the Academy of Physical Education in Biała Podlaska was tested using a questionnaire. Ninety-five questionnaires completed online by people who gathered mushrooms were analysed. Fifty one percent of respondents gathered mushrooms no more than a few times during the season, and 33% had not gathered mushrooms during the last year. The mean number of gathered species was 5.8 (median 5). Relatives were the most important source of knowledge about mushrooms for 76% of respondents. The first teacher was predominantly the father (39%). The students' knowledge of mushrooms seems to be accurate, although quite superficial. Despite declared interest in mushrooms, participation in mushroom picking is quite rare, and the number of species collected is low.

Key words: mushroom picking, mycophilia, inter-generational knowledge transfer, mushroom poisoning

Wstęp

W klinicznej praktyce toksykologicznej, każdego roku latem i jesienią, spotykamy się z nawracającym problemem zatruc grzybami. W większości przypadków w Polsce są to intoksykacje o łagodnym przebiegu, najczęściej gatunkami jadalnymi, wynikające z nieprzestrzegania zasad higieny zbierania, przetwarzania i spożywania grzybów (Satora 2004, Gawlikowski et al. 2014). Część zatruc ma jednak cięższy przebieg, a niewielki odsetek

kończy się niepomysłnie. W Polsce do zatruć śmiertelnych dochodzi niemal wyłącznie w wyniku omyłkowego spożycia muchomora zielonawego, zwanego dawniej sromotnikowym (*Amanita phalloides*). W tych przypadkach, mimo postępu wiedzy i praktyki medycznej, leczenie opiera się głównie na postępowaniu objawowym i podtrzymującym. Jeśli w przebiegu zatrucia rozwinie się ciężka niewydolność wątroby, zabiegiem ratującym życie jest jej przeszczepienie. Wobec niepewnych wyników leczenia, profilaktyka zatruć, oznaczająca przede wszystkim edukację, nabiera podstawowego znaczenia.

W poprzednich latach przeprowadzono badania wiedzy o grzybach, które wykazały, że głównym jej źródłem u młodzieży są nadal rodzice i inni starsi członkowie rodziny (Chwałuk & Parnicki 2011, Chwałuk et al. 2012, Łuczaj & Nieroda 2012). Zasób wiadomości okazał się jednak bardzo niewielki. Czyżby funkcjonujący od wieków sposób przekazywania wiedzy stawał się w jakiś sposób niewydolny? Być może informacje o grzybach zdobyte w rodzinie nie są później utrwalane i weryfikowane w praktyce? Pytania te skłoniły do przeprowadzenia kolejnego badania ankietowego, dotyczącego zainteresowania grzybobraniami wśród studentów, znajomości grzybów jadalnych, sposobów ich identyfikacji oraz źródeł wiedzy o grzybach.

Metody

Badanie przeprowadzono w październiku i listopadzie 2013 i 2014 roku za pomocą kwestionariusza ankietowego własnego autorstwa, który udostępniono on-line, korzystając z portalu internetowego <http://www.eBadania.pl>. Link do ankiety przekazano studentom pierwszego i trzeciego roku studiów kierunków kosmetologia oraz fizjoterapia AWF w Białej Podlaskiej. Podczas zajęć akademickich autor zaprosił studentów do dobrowolnego wypełnienia ankiety i dowolnego przekazania jej adresu innym, zaznaczając, że jest ona skierowana do młodych osób zainteresowanych zbieraniem grzybów i zamieszkałych we wschodniej Polsce.

Biała Podlaska jest miastem położonym w środkowowschodniej Polsce, w województwie lubelskim, na granicy Niziny Południowopodlaskiej i Polesia Zachodniego. Miasto – powiat Biała Podlaska liczy ok. 58000 mieszkańców, powiat bialski (ziemski) – ok. 112000, z czego ok. 80% zamieszkuje na wsi. Również we wszystkich powiatach sąsiadujących z bialskim, udział ludności wiejskiej w ogólnej liczbie mieszkańców wynosi od ponad 60 do ok. 80% (GUS). Powiat bialski od wschodu graniczy z Białorusią.

Od 1970 roku, ulegając różnym zmianom organizacyjnym, funkcjonuje w Białej Podlaskiej uczelnia akademicka, będąca częścią Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Uczelnia ma obecnie status filii warszawskiej AWF i obejmuje Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu oraz Wydział Turystyki i Zdrowia. W listopadzie 2014 roku w filii studiowało w systemie stacjonarnym około 1700 studentów, pochodzących głównie ze środkowowschodniej Polski.

Wyniki

Odnotowano 96 wypełnień ankiety. Ankietę wypełniły 83 kobiety i 13 mężczyzn. W analizie wyników uwzględniono 95 ankiet. Powodem odrzucenia jednej ankiety było ewidentnie niepoważne jej potraktowanie. Średnia wieku badanych wynosiła 23,6 lat (mediana 21 lat). W dzieciństwie na wsi mieszkało 56 (59%), a w mieście 39 osób.

Ankietowani pochodzili z województw:
lubelskiego – 70 osób (w tym powiat: Biała Podlaska – 24, bialski – 15, łukowski – 5, łużyński – 4, lubartowski – 3, krasnostawski – 2, parczewski – 2, radzyński – 2, zamojski –

2, Chełm – 1, chełmski – 1, hrubieszowski – 1, kraśnicki – 1, opolski – 1, włodawski – 1, Zamość – 1, brak informacji – 4), mazowieckiego – 17 osób (w tym powiat: łosicki – 4, siedlecki – 3, garwoliński – 2, grójecki – 1, legionowski – 1, lipski – 1, pułtuski – 1, ostrołęcki – 1, Siedlce – 1, sierpecki – 1, sokołowski – 1), podlaskiego – 4 osoby (w tym powiat: bielski – 2, Białystok – 1, siemiatycki – 1), warmińsko-mazurskiego – 2 osoby (w tym powiat: giżycki – 1, piski – 1), łódzkiego – 1 osoba (powiat rawski), świętokrzyskiego – 1 osoba (powiat staszowski).

Około 10 ankiet uwzględnionych w analizie otrzymano od respondentów, których miejsce zamieszkania można zaliczyć do „wschodniej Polski” jedynie przy bardzo szerokiej interpretacji tego określenia.

Odpowiedź na pytanie „Ile razy w kończącym się sezonie grzybobrania byłam/byłem na grzybach” przedstawia tabela 1. Największą grupę stanowią osoby, które uczestniczyły w grzybobraniu kilka razy, jednakże tylko niewiele mniejsza liczba respondentów nie uczestniczyła w grzybobraniu ani razu.

Ankietowani najczęściej rozpoczynali samodzielne zbieranie grzybów około 15. roku życia. Jednak największą grupę stanowią osoby, które nadal nie zbierają samodzielnie grzybów - 35% badanych. Odpowiedzi na pytanie o wiek, w którym badani samodzielnie rozpoczęli zbieranie grzybów przedstawiono w tabeli 2.

Poproszeni o wskazanie osoby, z którą najczęściej w dzieciństwie chodzili na grzyby, respondenci wskazali na pierwszym miejscu ojca (38%). Tabela 3 przedstawia odpowiedzi na pytanie o osobę wprowadzającą w zbieranie grzybów.

Większość badanych (82 osoby/86%) zbiera nadal gatunki grzybów poznane w dzieciństwie, ale 13 osób zaprzestało zbierania niektórych z nich. Wśród tych gatunków najczęściej wymieniono „gołąbki” i „kurki” – po 3 razy, oraz „opieńki”, „kanie” i „maślaki” – po 2 razy.

Nieliczne z badanych osób (N=17) potwierdzają, że zbierają obecnie niektóre grzyby, których nie zbierali wcześniej. Najczęściej w tej roli wymieniona została płachetka zwyczajna (*Cortinarius caperatus* Pers. Fr.) (pod nazwami „płachetka, turka, turek, niemka”) oraz „podgrzybki” i „opieńki” – po 4 razy. Niektóre z wymienionych nazw („pomrozki, pacionki”) trudno przypisać znanym taksonom.

W odpowiedzi na otwarte pytanie respondenci mieli podać, ile gatunków grzybów zbierają. Najczęściej wpisano liczbę 5. Dwie osoby wartość liczbową poprzedziły słowem „około”. Pięć osób wpisało w rubrykę ankiety liczbę 0 – były to osoby, które na pytanie o wiek rozpoczęcia samodzielnego zbierania grzybów odpowiedziały, że nigdy nie zbierają ich samodzielnie. Wartość średnia liczby zbieranych gatunków wyniosła 5,8, mediana 5, największą podaną liczbą było 20. Jedenaście osób (12%) zbiera 10 lub więcej gatunków grzybów.

W kolejnym pytaniu respondenci mieli za zadanie przyporządkować odpowiednią w ich odczuciu rangę ważności poszczególnym źródłom wiedzy o grzybach. Rodzina pozostaje dla ogromnej większości najważniejszym źródłem wiedzy, a Internet, w badanym zagadnieniu, nie dorównuje swym znaczeniem źródłom pisanym (Tabela 4).

Kilka pytań ankiety dotyczyło niektórych przesądów związanych z grzybami. Z opinią, że obecność robaków w grzybie świadczy o przydatności gatunku do spożycia przez człowieka spotkało się 26 badanych (27%), z czego ponad połowa (N=16) opinię tę podziela. Tylko 11 (12%) osób zgadza się z dość często spotykanym przekonaniem, że grzyb już nie urośnie od momentu spostrzeżenia go przez człowieka. Niektórzy zbieracze grzybów wyrzucają resztki pozostałe po ich oczyszczeniu w lesie, w przekonaniu, że zapoczątkują one

wzrost nowych grzybów w przyszłości. W badanej grupie 22 osoby wyrzucały resztki do lasu, ale o motywy takiego postępowania nie pytano. Podobna liczba badanych (N=24) pozostawiała odpadki w różnych miejscach, a większość traktowała je jak zwyczajne śmieci.

Na pytanie „Czy słyszałaś/słyszałeś, że są sposoby na odróżnienie grzybów trujących od jadalnych?” twierdząco odpowiedziało 75 osób (79%). Jednak analiza odpowiedzi na kolejne pytanie „Jakie to sposoby?” ujawnia, że wielu respondentów miało tu na myśli po prostu znajomość morfologii owocników poszczególnych gatunków, a nie jakieś uniwersalne sposoby o charakterze przesądów. Ze względu na swobodną formę wypowiedzi przyjętą w tym pytaniu, odpowiedzi podobne zostały pogrupowane. W 25 (26%) przypadkach respondenci sugerują, że należy zachować ostrożność przy spożyciu grzybów blaszkowych lub zupełnie je wyeliminować jako trujące. Jeszcze więcej, bo 41 (43%) odpowiedzi wskazuje na możliwość identyfikacji grzyba trującego przez próbę smaku (najczęściej „polizanie spodu kapelusza”). Nieprzyjemny smak („gorzki, piekący”) ma świadczyć o nieprzydatności grzyba do spożycia. Kilka z tego typu odpowiedzi zawiera zastrzeżenia, że sposób ten dotyczy tylko wybranych gatunków grzybów lub jest znany, ale w praktyce niestosowany przez respondenta. Inne przywoływane sposoby odróżniania grzybów trujących od jadalnych to m.in. ocena zapachu, zmiany koloru („zasinienie”) po potarciu lub przekrojeniu grzyba, stwierdzenie obecności pierścienia na trzonie i jego ruchomości.

Dyskusja

Zbieranie grzybów ma w Polsce wielowiekową i, jak się wydaje, wciąż żywą tradycję. Zgodnie z powszechną opinią, Polaków, podobnie jak większość Słowian zalicza się do społeczeństw mykofilnych. Terminy „mykofilia” i „mykofobia” pojawiły się pod koniec XIX wieku i funkcjonują powszechnie jako pewnego rodzaju słowa-klucze określające stosunek poszczególnych społeczności do grzybów (Hawksworth 1996, Peintner et al. 2013). Valentina P. Wasson (1957) wspominając swoje dziecięce lata spędzone w carskiej Rosji, podkreśla że grzyby zajmowały szczególne miejsce w jej życiu odkąd sięga pamięcią. Według niej jest to typowe dla Rosjan, a w mniejszym stopniu dla wielu innych nacji, w tym Polaków. Tam gdzie grzyby są chętnie zbierane, stają się nie tylko ważnym elementem kuchni, ale stanowią częsty temat rozmów, przedmiot rywalizacji, handlu i wymiany, służą jako prezent, ich wizerunki pojawiają się w rozmaitych wytworach kultury (Wasson VP & Wasson RG 1957, Marczyk 2003, Łuczaj & Nieroda 2011). Miejsce grzybów w kulturze odzwierciedla w szczególności ich obecność w literaturze – powszechnie jest tu przywoływany opis grzybobrania w mickiewiczowskim „Panu Tadeuszu”. Łuczaj (2011) zwraca uwagę na częste występowanie ilustracji przedstawiających grzyby we współczesnych polskich książkach dla dzieci, w odróżnieniu np. od książek brytyjskich. Za ważny wskaźnik stosunku społeczeństwa do grzybów uważa się obecność regulacji prawnych dotyczących zbierania i handlu grzybami w poszczególnych państwach (Peintner et al. 2013). Również według tego kryterium Polska jest krajem mykofilów, ponieważ w naszym prawodawstwie istnieje rozporządzenie ministra zdrowia w sprawie grzybów dopuszczonych do obrotu w kraju (Rozporządzenie 2011). Wymienia ono 44 gatunki grzybów, co jest liczbą dosyć pokazną (Peintner et al. 2013). Badania przeprowadzone w 2007 roku wśród uczniów szkół wiejskich na Podkarpaciu wskazują, że zbieranie grzybów jest tam ciągle bardzo popularne, a ich znajomość duża (Łuczaj & Nieroda 2011).

Stosunek ludzi do grzybów zależy od wielu czynników, wśród których wymienia się między innymi sąsiedztwo innych narodów i panowanie państw ościennych na danym terytorium w przeszłości (Peintner et al. 2013). Można więc przypuszczać, że zainteresowanie grzybami, liczba i rodzaj zbieranych gatunków nie są jednakowe we wszystkich częściach naszego kraju. Grzywnowicz (2001) sugeruje, że ludność wschodniej Polski, zwłaszcza

obszarów graniczących z Białorusią lub Ukrainą, należy do szczególnie mykofilnych. Ten sam autor doszukuje się wyobrażeń grzybów w tzw. „kamiennych babach” występujących w powiecie bialskim i datowanych obecnie na VI – IX wiek, a interpretowanych niegdyś jako formy krzyża lub nawet obiekty przedchrześcijańskie (Grzywnowicz 2007).

Opierając się o przytoczone opinie, wolno stwierdzić, że obecne badanie zostało przeprowadzone wśród młodzieży zamieszkującej tę część Polski, gdzie tradycje zbierania grzybów są bogate. Ograniczenia badań ankietowych są powszechnie znane. Ankietowanie młodzieży w tradycyjnej, tzn. „papierowej” formie przeprowadza się zwykle w czasie zajęć szkolnych czy akademickich. Zaletą takiej formy jest zebranie opinii od niemal wszystkich osób, do których badanie jest kierowane. Wypełnianie ankiet w Internecie pozwala zebrać opinie od osób rzeczywiście zainteresowanych zagadnieniem, a odpowiedzi mogą być bardziej szczerze niż udzielane na lekcji w grupie rówieśników.

Przedstawione wyniki wskazują na stosunkowo duże zainteresowanie zbieraniem grzybów wśród badanej młodzieży. Zainteresowanie to ma jednak charakter raczej deklaracyjny niż wymiar praktyczny. Tylko 17% badanych zbierało grzyby więcej niż kilka razy w całym sezonie. Również liczba znanych i zbieranych gatunków jest bardzo niewielka. Rodzina pozostaje nadal środowiskiem wprowadzającym w zbieranie grzybów i głównym źródłem wiedzy o nich. Podobnie jak w badaniu Łuczaja i Nierody (2011), dostrzec można uprzywilejowaną pozycję ojca, jako osoby, u boku której zdobywa się pierwsze doświadczenia zbieracza. Podobny też jak w cytowanym badaniu jest wiek, w którym młodzież rozpoczynała samodzielne zbieranie grzybów. Analiza odpowiedzi na pytania dotyczące umiejętności odróżniania grzybów jadalnych od trujących pozwala stwierdzić, że wiedza badanych studentów o grzybach jest dość powierzchowna, ale raczej racjonalna i gwarantuje na ogół uniknięcie poważnych zatruc. To spostrzeżenie odbiega od wniosków autora z poprzednich badań ankietowych (Chwaluk & Parnicki 2011, Chwaluk et al. 2012), w których wiedza studentów o grzybach wydawała się bardziej zbiorem przesądów i twierdzeń nieprawdziwych, mogących prowadzić do niebezpiecznych następstw. Różnica ta może wynikać z innej metody ankietowania – w badaniach z lat 2011-2012 posługiwano się ankietą w wersji papierowej wypełnianą przez całe badane roczniki studentów.

Związek między praktyczną znajomością grzybów a ryzykiem zatrucia jest oczywisty w odniesieniu do konkretnej osoby, ale już mniej pewny w skali społeczności. Marczyk (2003) sugeruje, że doświadczony grzybiarz dysponuje własnymi sposobami rozróżniania grzybów, a sposoby te eliminują ze spożycia nie tylko gatunki trujące, czy niesmaczne, ale też część nadających się do spożycia. Można więc przypuszczać, że w krajach mykofilnych żywa tradycja zbierania grzybów decyduje o ich bezpiecznym użytkowaniu, choć trudno znaleźć potwierdzenie dla tej hipotezy zarówno w statystykach zatruc (w naszym kraju praktycznie nieprowadzonych) jak i doniesieniach toksykologów klinicznych. Niezależnie od prawdziwości powyższej hipotezy, działania edukacyjne w zakresie wiedzy o grzybach wydają się obecnie bardzo potrzebne jako uzupełnienie wiadomości tradycyjnie przekazywanych w rodzinach, a w coraz mniejszym stopniu popartych praktyką.

Podsumowując, badana młodzież ze wschodniej Polski wciąż zasługuje na miano mykofilnej, jakkolwiek znaczy to dziś co innego niż kilkaset czy nawet kilkadziesiąt lat temu. Młodzi ludzie znają mniej gatunków grzybów i zbierają je rzadziej, zanika też zapewne ekonomiczna motywacja grzybobrania. Zmiany te można rozpatrywać w szerszym kontekście. Społeczeństwo polskie w ostatnich dziesięcioleciach upodobniło się w wielu aspektach do społeczeństw zachodnioeuropejskich. Jednak przemiany dotyczące rodziny są oceniane jako stosunkowo niewielkie w porównaniu z tymi, które dotyczą innych dziedzin polskiej rzeczywistości po 1989 roku (Żarnowski 2004). Być może dlatego zbieranie grzybów, jako aktywność ściśle związana z życiem rodzinnym, pozostaje nadal ważnym elementem naszej kultury.

Literatura

Chwaluk P & Parnicki F 2011. Wiedza studentów turystyki i rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego na temat grzybów dziko rosnących. *Przegląd Lekarski* 68: 436-439

Chwaluk P, Parnicki F, Cisoń-Apanasewicz U, Potok H & Kiełtyka A 2012. Czynniki warunkujące wiedzę studentów o grzybach dziko rosnących. *Przegląd Lekarski* 69: 455-458

Gawlikowski T, Romek M, Satora L 2014. Edible mushroom-related poisoning: A study on circumstances of mushroom collection, transport, and storage. *Human & Experimental Toxicology* published online 4 November 2014 doi: 10.1177/0960327114557901 <http://het.sagepub.com/content/early/2014/10/28/0960327114557901> (24.10.2014)

Główny Urząd Statystyczny. Bank Danych Lokalnych. http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks (25.11.2014)

Grzywnowicz K 2001. Medicinal mushrooms in Polish folk medicine. *International Journal of Medicinal Mushrooms* 3: 154

Grzywnowicz K 2007. Some data from the ethnomycology of Pre-Slavonic and Slavonic tribes on Polish territory. *International Journal of Medicinal Mushrooms* 9: 261

Hawksworth DL 1996. Mycophobia and Mycophilia. *Nature* 379: 503-504

Łuczaj Ł & Köhler P 2014. Grzyby w ankiecie Józefa Rostafińskiego (1850-1928) ogłoszonej w 1883 r. *Etnobiologia Polska* 4: 7-54

Łuczaj Ł & Nieroda Z 2011. Collecting and learning to identify edible fungi in southeastern Poland: age and gender differences. *Ecology of Food and Nutrition* 50: 319-336

Łuczaj Ł 2011. Kulturowe różnice we florze przedstawionej w ilustracjach dziecięcych bajek Wielkiej Brytanii i Polski. *Etnobiologia Polska* 1: 21-29

Marczyk M 2003. Grzyby w kulturze ludowej Polski. *Atla 2*, Wrocław.

Peintner U, Schwarz S, Mešić A, Moreau P-A, Moreno G & Saviuc P 2013. Mycophilic or Mycophobic? Legislation and Guidelines on Wild Mushroom Commerce Reveal Different Consumption Behaviour in European Countries. *PLoS ONE* 8(5): e63926, doi:10.1371/journal.pone.0063926

Satora L 2004. Non-specific mushroom poisoning. *Veterinary and Human Toxicology* 46: 224

Wasson VP & Wasson RG 1957. *Mushrooms, Russia and history*. 2 vols. Pantheon, New York

Żarnowski J 2004. Rodzina w czasach cywilizacyjnego przyspieszenia: Europa i Polska 1918 – 1989. Referat wygłoszony na 17. Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich Kraków 2004. <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjazd/materialy/zarnowski.pdf> (25.11.2014)

[Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 17 maja 2011 r. w sprawie grzybów dopuszczonych do obrotu lub produkcji przetworów grzybowych, środków spożywczych zawierających grzyby oraz uprawnień klasyfikatora grzybów i grzyboznawcy. (Dz. U. z 2011 r. nr 115 poz. 672)] <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20111150672> (25.11.2014)

Tab. 1. Częstość uczestniczenia w grzybobraniu. Frequency of participation in the gathering of mushrooms.

W kończącym się sezonie grzybobrania byłam/byłem na grzybach	Odpowiedzi Answers	
	Liczba Number	%
raz	13	14
kilka razy	35	37
10 – 20 razy	10	10
więcej niż 20 razy	6	6
wcale	31	33

Tab. 2. Wiek rozpoczęcia samodzielnego zbierania grzybów. Age of starting individual mushroom gathering.

Grzyby zaczęłam/zacząłem zbierać samodzielnie w wieku	Odpowiedzi Answers	
	Liczba Number	%
przed 10. rokiem życia	6	6
około 10. roku życia	14	15
około 15. roku życia	30	32
około 20. roku życia	9	9
po 20. roku życia	3	3
nigdy nie zbieram grzybów samodzielnie	33	35

Tab. 3. Osoby towarzyszące w zbieraniu grzybów w dzieciństwie. The persons accompanying respondents in the gathering of mushrooms in childhood.

W dzieciństwie chodziłam/chodziłem na grzyby głównie z	Odpowiedzi Answers	
	Liczba Number	%
dziadkami	18	19
ojcem	36	39
matką	23	24
starszym rodzeństwem	5	5
innymi osobami	5	5
nie zbierałam/zbierałam grzybów w dzieciństwie	8	8

Tab.4. Znaczenie poszczególnych źródeł wiedzy o grzybach (podano liczbę odpowiedzi).
The importance of various sources of knowledge about mushrooms (given number of responses).

Źródło	Ranga				
	najważniejsze (5)	ważne (4)	dość ważne (3)	mało ważne (2)	nieważne (1)
rodzice, rodzeństwo, rodzina	72	17	4	0	2
atlasy i książki	29	21	19	18	8
prasa, radio, telewizja	5	16	21	20	33
Internet	11	13	23	16	32